

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาวิจัย

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่เพียบพร้อมด้วยอุดมการณ์ (Ideology) หลักการ (Principle) วิธีการ (Method) เป็นทั้งวิถีทาง (Means) และเป้าหมาย (End) พระพุทธศาสนา เกิดขึ้นในช่วงที่สังคมกำลังมีการเปลี่ยนแปลง หากพิจารณาย้อนถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้ว จะพบว่า ลักษณะสังคมสงฆ์เกิดขึ้นมาในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงและความเหลื่อมล้ำทางสังคม พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า สังคมอินเดียในขณะนั้นกำลังเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านการเมือง การปกครอง การศึกษา และสังคม (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตฺโต, 2541, น. 2-3)

การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เกิดการทำสงครามรบเพื่อมุ่งขยายอาณาเขตระหว่างรัฐที่ปกครองในระบบราชาธิปไตยกับรัฐที่ปกครองด้วยระบบสามัคคิธรรม (สาธารณรัฐ) ซึ่งฝ่ายที่ปกครองในระบบราชาธิปไตยกำลังเรืองอำนาจ ได้พยายามขยายอาณาเขตออกไปเรื่อย ๆ จึงมีสงครามสามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา รัฐที่ปกครองด้วยระบบสามัคคิธรรมหรือประชาธิปไตยกำลังหมดไป ในสมัยพุทธกาลเหลือเพียงแคว้นวัชชีเพียงแคว้นเดียว ภายหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว แคว้นวัชชีก็ตกอยู่ในอำนาจของแคว้นโกศล

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ เมื่อมีการแผ่อำนาจแย่งชิงกัน การค้าขายก็เจริญขึ้น มีการเดินทางค้าขายระหว่างรัฐ แต่สินค้าส่วนใหญ่จะเป็นของใช้ฟุ่มเฟือย เช่น เสื้อผ้าและเครื่องประดับ พวกเศรษฐีจะเป็นผู้มีอิทธิพลมาก แม้แต่ราชสำนักยังต้องให้ความเกรงใจ มีการดองเงินหรือเศรษฐีให้ไปลงทุนหรือไปอยู่รัฐหนึ่งด้วย ดังเช่นกรณีของแคว้นโกศลพระเจ้าปเสนทิโกศลเห็นว่า แคว้นมคธมีเศรษฐีใหญ่ถึง 5 คน จึงได้ขอให้เศรษฐีเมณฑกะซึ่งเป็นปู่ของนางวิสาขาให้ไปอยู่แคว้นของตน เพื่อให้แคว้นของตนเจริญรุ่งเรือง เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษา พวกพราหมณ์ซึ่งถือว่า เป็นปัญญาชนในสมัยนั้น ไม่ยอมทำหน้าที่ของปัญญาชนหรือวิชาการเท่าไร กลับหันมามัวเมาฟุ้งเฟ้ออยู่ในเรื่องลาภสักการะ เพลิดเพลินรุ่มรวยอยู่กับเรื่องพิธีกรรมต่าง ๆ ชอบความเป็นอยู่สุขสบาย แสวงหาผลประโยชน์จากนักปกครอง ชีวิตของสัตว์เป็นจำนวนมากถูกนำเข้าสู่วิธีกรรม เพื่อให้ผู้มีอำนาจได้ประสบกับความสุข พิธีกรรมเหล่านี้ชักจูงให้คนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากขึ้น เพราะทำขึ้นเพื่อหวังใน

ความสุขของตน สร้างความเดือดร้อนให้แก่คนชั้นต่ำ พวกศูทรที่ถือว่าเป็นผู้มีวรรณะต่ำ ไม่มีโอกาสแม้กระทั่งฟังเสียงสาธยายพระเวท คัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของพราหมณ์ หากใครได้ฟังหรือได้อ่าน จะถูกลงโทษอย่างรุนแรง

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม พวกนักบวชกลุ่มหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยกับการกระทำของพวกพราหมณ์ ก็ปลีกตัวออกจากสังคม เพราะความเบื่อหน่ายในสภาพสังคม เริ่มบำเพ็ญเพียรต่าง ๆ ตามความเชื่อของตน โดยหวังว่า จะได้พบกับความสุขที่แท้จริงได้ ดังนั้น ในยุคนี้จึงเกิดเจ็ดลัทธิต่าง ๆ มากมาย ในหนังสือพุทธธรรมได้กล่าวสรุปสภาพสังคมในสมัยก่อนพุทธกาลว่า ในยุคนั้น คนกลุ่มหนึ่งกำลังรุ่งเรืองด้วยอำนาจ ร่ำรวยด้วยทรัพย์สินสมบัติและกำลังผลิตผลิตนมัวเมาแสวงหาทรัพย์สินสมบัติและความสุขทางวัตถุต่าง ๆ พร้อมกับที่คนหลายคนกำลังมีฐานะและความเป็นอยู่ด้อยลง ๆ ทุกที่ไม่ค่อยได้รับความเหลียวแล ส่วนคนอีกกลุ่มหนึ่งก็ปลีกตัวออกจากสังคมเลยทีเดียว ไปมุ่งมั่นค้นหาความจริงในทางปรัชญา โดยมีได้ใส่ใจสภาพสังคมเช่นเดียวกัน

ในขณะที่ระบบสังคมในสมัยนั้นมีการจัดระเบียบทางสังคม ที่สืบเนื่องมาจากอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ดั้งเดิม คือ ได้มีการกำหนดระบบชั้นวรรณะ ซึ่งเป็นการจัดระบบช่วงชั้นทางสังคมที่ไม่เท่าเทียมกันโดยสถานภาพการเกิด สถานภาพถูกกำหนดโดยตำแหน่งทางสังคมของบิดามารดา เป็นระบบการจัดช่วงชั้นทางสังคมที่ฝังรากลึกอยู่ในสังคมอินเดีย โดยแบ่งคนออกเป็น 4 วรรณะตามความเชื่ออย่างเคร่งครัด วรรณะทั้ง 4 ประกอบด้วย (พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, 2546, น. 7)

1. กษัตริย์ (Kshatriya) มีความเชื่อกันว่า เกิดจากอกของพระพรหม ถือว่าสืบเชื้อสายมาจากพระอาทิตย์ มีเครื่องแต่งกายสีแดง เป็นชนชั้นปกครองหรือนักรบ ปัจจุบันวรรณะนี้เป็นบุคคลทั่วไปไม่จำเป็นต้องกษัตริย์เสมอไป

2. พราหมณ์ (Brahmana) มีความเชื่อกันว่า เกิดจากพระโอษฐ์ของพระพรหมมีเครื่องแต่งกายประจำ คือ สีขาว อันแสดงถึงความบริสุทธิ์ มีหน้าที่กล่าวมนต์ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาให้แก่ผู้คนโดยทั่วไป เป็นพวกศึกษาเล่าเรียนคัมภีร์พระเวท เป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า

3. แพศย์ (Vaishya) มีความเชื่อกันว่า เกิดจากตะโพก (บางแห่งว่าจากตัก) ของพระพรหม มีเครื่องแต่งกายประจำ คือ สีเหลือง เป็นพวกแสวงหาทรัพย์สินสมบัติจัดเป็นพวกพ่อค้า วาณิช ทำเกษตรกรรม เป็นพลเรือนโดยทั่วไป

4. ศูทร (Sudra) มีความเชื่อกันว่า เกิดจากฝ่าเท้าของพระพรหม มีเครื่องแต่งกาย คือ สีดำหรือสีอื่น ๆ ที่ไม่มีความสดใส เป็นกรรมกร มีอาชีพชั้นต่ำ เป็นที่ดูถูกในสังคม และยังมีวรรณะพิเศษอีกพวกที่ไม่ถูกจัดเข้าพวกนั้น คือ จันฑาลหรืออหิสูทร (Adhisudra) หรือหริชน เป็น

วรรณะที่ต่ำต้อยที่สุดที่ไม่ได้รับอภิสิทธิ์ใด ๆ จากสังคม มีสถานะต่ำยิ่งกว่าสัตว์เสียอีก พวกวรรณะจึงทาลกกล่าวกันว่ามาจากพวกที่แต่งงานข้ามวรรณะลูกที่ออกมาจึงกลายเป็นจันทาล

พระพุทธศาสนาถือเกิดขึ้นในโลกเป็นครั้งแรก เมื่อวันเพ็ญ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 ก่อนพุทธศักราช 45 ปี หลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้แล้วได้ทรงดำริว่า พระธรรมที่ทรงตรัสรู้นั้นเป็นของลึกซึ้งยากที่สรรพสัตว์จะเข้าใจได้ แต่ด้วยพระมหากรุณาธิคุณเปรียบสรรพสัตว์เหมือนกับดอกบัว 4 เหล่า ซึ่งมีลักษณะกำเนิดและความเป็นไปแตกต่างกัน จึงอาจจะมีความสามารถในการเข้าถึงการรู้สัจธรรมในเวลาและในระดับที่แตกต่างกัน เพราะอาศัยพระมหากรุณาธิคุณนี้จึงตัดสินพระทัยที่จะแสดงสัจธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบแก่สรรพสัตว์ เมื่อพระองค์ทรงแสดงธรรม-จักกัปปวัตตนสูตรแก่ปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 จบธรรมเทศนาพระอัญญาโกณฑัญญะได้บรรลุโสดาปัตติผล และทูลขออุปสมบทเป็นพระภิกษุ เมื่อนั้นได้ชื่อว่า พระรัตนตรัยจึงได้กำเนิดเกิดขึ้นครบทั้งสาม การเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นประโยชน์แก่มหาชนเป็นอย่างมาก เพราะพระธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบและทรงตรัสรู้นั้นไม่เป็นของเปล่า หากเป็นสิ่งที่สิ่งอำนวยประโยชน์สุขแก่มหาชน ทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติได้รับรสแห่งพระธรรม ประสบความสำเร็จทั้งทิฏฐิธรรมมิกัตถประโยชน์ (ประโยชน์ในชาตินี้) สัมปรายิกัตถประโยชน์ (ประโยชน์ในชาติหน้า) และปรมาตถประโยชน์ (ประโยชน์อย่างยิ่ง) และถือได้ว่า พระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็ได้อุบัติขึ้นครบ 3 ประการ เกิดเป็นชุมชนแห่งสังฆะเกิดขึ้นมา (พระอัญญาโกณฑัญญะ พระสงฆ์ รูปแรกในพระพุทธศาสนา)

ในช่วงต้นพุทธกาล ลักษณะสังคมสงฆ์ยังไม่มีปรากฏรูปแบบการเป็นชุมชนสังฆะที่ชัดเจนเป็นรูปธรรมมากนัก พระสงฆ์ในสมัยนั้นอย่างน้อยที่สุด ก็เป็นพระอริยบุคคลระดับโสดาบัน การอยู่ร่วมกันของท่านเหล่านั้นเป็นรูปแบบการอยู่โดยธรรมชาติ มีพระพุทธเจ้าเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติ และยังไม่ได้มีพระวินัยที่ใช้ในการจัดระเบียบสังคมสงฆ์ ต่อมาเมื่อพระสงฆ์มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น คนที่เข้ามาบวชมีเจตนารมณ์แตกต่างกัน จึงมีความจำเป็นที่ต้องมีพระธรรมวินัย เพื่อวางกฎระเบียบในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันโดยผาสุกแห่งคณะสงฆ์ ดังนั้น สังคมสงฆ์จึงเป็นสังคมรูปแบบใหม่ที่พุทธองค์ได้ทรงวางหลักการอุดมการณ์ และวิธีการประพฤติปฏิบัติของหมู่คณะสงฆ์ ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน มีจุดประสงค์หรือเป้าหมาย คือ วามหลุดพ้นจากกิเลสและเข้าถึงธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามผลแห่งการปฏิบัติ

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (2543, น. 23-24) ได้กล่าวว่า ลักษณะของสังคมสงฆ์ดั้งเดิมเริ่มต้นด้วยการเสียสละความผูกพันในทางโลก ทางครอบครัว ความผูกพันต่อฐานะเดิมของสังคม และสละทิ้งทรัพย์สินเงินทองต่าง ๆ เข้ามาสู่เพศบรรพชิตมาดำรงชีวิตแบบง่าย ๆ ไม่มี

ส่วนเกินไม่มีการฟุ่มเฟือยฟุ้งเฟ้อ ใช้สอยปัจจัยสี่ตามความจำเป็นเพื่อดำรงอัตภาพให้เป็นไป และได้กล่าวถึงลักษณะของชุมชนสงฆ์ว่า เป็นสังคมนอกกระแสหลัก เป็นสังคมทางเลือกให้ทุกคนมีสิทธิ์อยู่ในสังคม ซึ่งในขณะที่สังคมในสมัยนั้นมีการแบ่งชนชั้นวรรณะ แต่ชุมชนสงฆ์มีความเสมอภาคเป็นพื้นฐาน มีภราดรภาพเป็นแกนกลาง เพื่อสังคมบริษัทจะได้ใช้ไตรสิกขา หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา ให้เกิดอิสรภาพที่แท้ คือ หลุดพ้นจากความโลภ โกรธ หลง

สุนัย เศรษฐบุญสร้าง (2534, น. 175) กล่าวถึงการเกิดขึ้นของสังคมสงฆ์ว่า ในยุคแรกของการเกิดสังคมสงฆ์นั้น เนื่องจากพระภิกษุที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนามีจำนวนไม่มาก และส่วนใหญ่ก็เป็นพระอริยบุคคล ปัญหาการอยู่ร่วมกันในระบบสังคมสงฆ์จึงยังไม่เกิดขึ้น ทำให้โครงสร้างส่วนบนของสังคมที่คลี่คลายมาจากปฏิสัมพันธ์ในมิติด้านจิตวิญญาณ ในโครงสร้างส่วนลึกของสังคมยังไม่ปรากฏเป็นระเบียบสถาบันการปกครองที่ซับซ้อนอะไร ส่วนการอุปสมบทนั้นเป็นไปอย่างเรียบง่าย โดยวิธี “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” เพียงแต่พระพุทธเจ้าตรัสอนุญาตเท่านั้น ก็ถือว่าเป็นการรับรองฐานะของสมาชิกใหม่ที่เข้ามาในสังคมสงฆ์แล้ว ภายหลังเมื่อมีผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนามากขึ้น การรับสมาชิกใหม่เข้ามาในชุมชนสงฆ์ พระองค์ทรงมอบหน้าที่ให้คณะสงฆ์เป็นผู้พิจารณากุลบุตรที่จะเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา และได้ทรงกำหนดวิธีการอุปสมบทในพุทธศาสนาไว้ 3 วิธี คือ (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต, 2546, น. 367)

1. เอหิภิกขุอุปสัมปทา การอุปสมบทด้วยพระวาจาว่า “จงเป็นภิกษุมาเถิด” เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงบวชให้เอง

2. ติสรณคณุปสัมปทา หรือสรณคณุปสัมปทา การอุปสมบทด้วยถึงไตรสรณคณัม คือ ขอลงพระพุท พระธรรม และพระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึ่ง เป็นวิธีที่ทรงอนุญาตให้พระสาวกทำในต้นพุทธกาล

3. ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา การอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรม เป็นวิธีที่ทรงอนุญาตให้สงฆ์ทำ ในเมื่อคณะสงฆ์ได้ขยายเป็นหมู่ใหญ่ขึ้นแล้ว และเป็นวิธีใช้สืบมาจนทุกวันนี้

ด้านการปกครองคณะสงฆ์ ในช่วงต้นพุทธกาลพระองค์ทรงปกครองเองบ้าง มอบให้พระสาวกช่วยปกครองบ้าง แต่เมื่อมีผู้เข้ามาบวชในพระศาสนามากขึ้น อีกทั้งมีพระที่เป็นปุถุชนเพิ่มมากขึ้น พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติพระวินัยเป็นเครื่องปกครองสังฆมณฑล โดยมีเจตนารมณ์หรือวัตถุประสงค์ในการบัญญัติพระวินัยไว้ 10 ข้อ ดังนี้ 1) เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ 2) เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์ 3) เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก 4) เพื่ออยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก 5) เพื่อป้องกันอาสวะอันจะบังเกิดในปัจจุบัน 6) เพื่อกำจัดอาสวะอันจักบังเกิดในอนาคต 7) เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส 8) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว 9) เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสังฆธรรม 10) เพื่อดำเนินตามพระวินัย (วิ.มหา. 1/39/28)

ภายหลัง เมื่อพระพุทธองค์ได้บัญญัติพระวินัยขึ้นแล้ว ก็ทรงให้คณะสงฆ์ยึดถือเอาพระธรรมวินัยเป็นหลักใหญ่ เป็นหลักในการบริหารปกครองคณะสงฆ์ โดยพระพุทธองค์มิได้มอบให้บุคคลใดเป็นใหญ่ แต่ทรงมอบอำนาจหน้าที่ให้พระสงฆ์ดูแลปกครองกันเอง การปกครองให้เคารพนับถือตามลำดับอาวุโส ยึดเอาความเจริญมั่นคงของสงฆ์หรือประโยชน์สุขของส่วนรวมเป็นสำคัญ ถือความสุจริตใจเป็นพื้นฐาน ส่วนพระองค์เองทรงดำรงตำแหน่งในฐานะ “ธรรมราชา” (อง.ปญจก 22/133/215) มีธรรมเป็นใหญ่ในการจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองคณะสงฆ์โดยธรรม ทรงปกครองแบบพ่อปกครองลูกหรืออาจารย์ปกครองศิษย์ และพระพุทธองค์ทรงมอบความเป็นใหญ่ให้หมู่สงฆ์ ดังปัจฉิมโอวาทในมหาปรินิพพานสูตรที่ได้ตรัสแก่คณะสงฆ์อันมีพระอานนท์เถระเป็นต้น ความว่า “ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย” (ที.ม. 10/216/164)

หากพิจารณาถึงชุมชนสังฆะในสมัยพุทธกาลนั้น พระพุทธเจ้าได้ให้ความสำคัญในเรื่องของเสรีภาพ ความเสมอภาค และภราดรภาพเป็นอย่างมาก เอมเบดการ์ (อ้างถึงในพระราชปัญญาเมธี, 2547, น. 48-49) ได้กล่าวถึงความเสมอภาคในพระพุทธศาสนา ว่า

พระพุทธศาสนาเป็นมหาสมุทรแห่งความเสมอภาค เพราะในมหาสมุทรไม่มีการถือสูงต่ำ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอนว่า เปรียบเหมือนสายน้ำไม่ว่าจะมาจากแม่น้ำคงคา ยมูนาหรือแม่น้ำสายใด เมื่อไหลลงสู่ทะเลก็กลายเป็นน้ำทะเลเสมอกันหมดฉันใด ความแตกต่างระหว่างมนุษย์ด้วยกันก็ไม่มีฉันนั้น เมื่อเข้ามาสู่ธรรมวินัยนี้ทุกคนจะเท่าเทียมกันในศาสนาของพระพุทธเจ้า และเห็นได้จากการบัญญัติสิกขาบทต่าง ๆ พระองค์จะทรงทำท่ามกลางสงฆ์ สังฆกรรมต่าง ๆ ที่กระทำได้ รับเสียงเป็นเอกฉันท์จากคณะสงฆ์ แต่หากบางครั้งการใช้มติเอกฉันท์ไม่ได้เป็นไปในทุกกรณี กล่าวคือ เมื่อมีความเห็นแตกต่างกันเป็นสองฝ่าย ก็ต้องหาทางระงับโดยวิธีจับฉลากหรือการลงคะแนนเสียง เพื่อดูว่าเสียงข้างมากไปทางไหน ก็ตัดสินใจไปตามเสียงข้างมาก วิธีนี้เรียกว่า เยภุยยสิกา คือ ถือเสียงข้างมากเป็นประมาณ ในชุมชนสังฆะเป็นสังคมอุดมการณ์ที่มุ่งจะแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งระหว่างวรรณะชนชั้น ความสูงต่ำในการครอบครองกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล ดังนั้น การเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนา จึงนับเป็นการปฏิวัติสังคมครั้งยิ่งใหญ่ โดยพระพุทธองค์ทรงปฏิเสธระบบวรรณะและพิธีกรรมต่าง ๆ ของพราหมณ์ เปลี่ยนมาใช้หลักเหตุและผล และได้กำหนดสังคมรูปแบบใหม่ที่มีความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน มีอุดมการณ์สูงสุด คือ นิพพาน ความดำรงอยู่ของชุมชนสงฆ์ได้มีการจัดวางระเบียบเป็นอย่างดี มีพระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครอง เพื่อให้เอื้อประโยชน์

ต่อการศึกษาและพัฒนาตนเองของสมาชิกในชุมชน ให้ได้บรรลุจุดหมายสูงสุดที่เรียกว่าพระนิพพานนั้น ซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดของสังคัมพุทธ ตลอดจนเพื่อให้ชุมชนสังคมตั้งมั่นในแบบแผนแห่งการประพฤติที่งดงาม อันจะทำให้พุทธศาสนามีอายุยืนยาวสืบไป

ในประเทศไทยนับตั้งแต่พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ เมื่อประมาณ พ.ศ.236 โดยการส่งพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศต่าง ๆ 9 สาย โดยการอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช ในขณะนั้นประเทศไทยรวมอยู่ในดินแดนที่เรียกว่า สุวรรณภูมิ ซึ่งมีขอบเขตอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่สุวรรณภูมิในยุคนี้ โดยการนำพระโสณะและพระอุตตระ พระเถระชาวอินเดียได้เดินทางมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแถบนี้จนเจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับ ในด้านการปกครองคณะสงฆ์ไทยนับตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี เท้าที่ปรากฏหลักฐานพบว่า นอกจากคณะสงฆ์ได้ยึดพระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครองแล้ว คณะสงฆ์ได้แบ่งการปกครองออกเป็น 2 คณะ คือ ฝ่ายคามวาสี และฝ่ายอรัญวาสี มีการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์เป็นฝ่ายขวาและฝ่ายซ้าย จนกระทั่งถึงช่วงต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ คณะสงฆ์ไทยจึงได้มีกฎหมายการปกครองคณะสงฆ์ฉบับแรกที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร คือ กฎคณะสงฆ์ที่ตราขึ้นในรัชกาลที่ 1 เรียกได้ว่าเป็นกฎหมายคณะสงฆ์ไทย มีจำนวน 10 ฉบับ โดยเนื้อหาสาระของแต่ละฉบับ จะประกอบด้วยข้อความที่ทรงปรารภถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแต่ละเรื่อง ว่าผิดพระธรรมวินัยข้อใด ทำให้พระศาสนาเสื่อมเสียอย่างไร แล้วทรงมีพระบรมราชโองการ ห้ามมิให้ทำเช่นนั้นอีกต่อไป พร้อมทั้งกำหนดโทษทางบ้านเมืองเพิ่มจากโทษทางพระธรรมวินัยอีกส่วนหนึ่ง ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระบรมราชโองการประกาศพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 (พ.ศ.2445) ทั้งนี้เพื่อให้พุทธจักรและอาณาจักรเป็นไปด้วยดีทั้งสองฝ่าย ให้ฝ่ายพุทธจักรมีการปกครองควบคู่กันกับฝ่ายราชอาณาจักรในสมัยนั้น ซึ่งถือเป็นพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ฉบับแรกของคณะสงฆ์ไทย การปกครองคณะสงฆ์ได้มีการพัฒนาการตามลำดับโดยผ่านพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2484 พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 (ฉบับที่ 2 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2535) ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทยมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประมุข บริหารการคณะสงฆ์ผ่านมหาเถรสมาคม แบ่งการปกครองออกเป็น 2 ส่วน ในส่วนกลางประกอบด้วย หนเหนือ หนใต้ หนกลาง หนตะวันออก และคณะธรรมยุติ และในส่วนภูมิภาค แบ่งการปกครองออกเป็นระดับภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล และเจ้าอาวาสตามลำดับ (<http://www.heritage.thaigov.net/religion/religion.htm>)

สวนโมกขพลารามหรือวัดธารน้ำไหล ตั้งอยู่บนเนื้อที่ประมาณ 310 ไร่ มีเขาพุทธทองเป็นศูนย์กลาง เกิดขึ้นโดยการริเริ่มของท่านพุทธทาสหรือพระมหาเจี๊ยม อินฺทปญฺโญ พัฒนาการประวัติความเป็นมาของสวนโมกขพลารามมี 2 ช่วง คือ ระยะแรกการก่อสร้างเนินสวนโมกข์เก่า พุมเรียงหรือวัดตระพังจิก และระยะที่สอง คือ สวนโมกขพลารามในปัจจุบันหรือวัดธารน้ำไหล ท่านพุทธทาสร่วมกับคณะธรรมทานได้เริ่มก่อตั้งสวนโมกขพลารามหรือวัดตระพังจิก (สวนโมกข์เก่า) เพื่อให้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมและสถานที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา ในวันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ. 2475 เมื่อท่านพุทธทาสภิกขุย้ายเข้าอยู่ที่วัดตระพังจิก และได้พบว่า สถานที่แห่งนี้มีต้นโมกและต้นพลาลงขึ้นอยู่ทั่วไป ซึ่งมีความหมายพ้องกับคำในภาษาบาลี คือ คำว่า โมกข แปลว่า ความหลุดพ้น และคำว่า พลา แปลว่า กำลัง ท่านพุทธทาสจึงนำสองคำนี้มาต่อกัน และใช้เป็นชื่อสถานปฏิบัติธรรมแห่งนี้ว่า “สวนโมกขพลาราม” แปลว่า “สวนป่าอันเป็นกำลังแห่งความหลุดพ้น” ดังที่ท่านได้อธิบายที่มาของชื่อสวนโมกขพลารามไว้ว่า

มันมีต้นโมกและต้นพลาที่สวนโมกข์เก่านั้น ต้นโมกก็ยังอยู่ที่หน้าโบสถ์หลายต้น และต้นพลาก็มีอยู่ทั่วไป ต้นโมกกับต้นพลา เอาโมกกับพลา มาต่อกันเข้ามันก็ได้ความเต็มว่า กำลังแห่งความหลุดพ้น ส่วนคำว่า อาราม แปลว่า ที่ร่มรื่น ที่รื่นรมย์ เมื่อมันพลุคอย่างนี้มันก็ออกมาจริงจัง ตรงกับความหมายแท้จริงของธรรมะ วัตถุประสงค์ก็คือโมกข์ สถานที่อันเป็นพลังเพื่อโมกษะก็เหมาะสมแล้ว เมื่อแรกเสนอขึ้นมาเขาฟังขัดหูกันทั้งนั้นแหละ แปลกหรือว่าขัด ๆ หนูไม่รู้อะไร โมกขพลาต้องอธิบายให้รู้ว่าธรรมะคืออย่างนั้น มีความหลุดพ้นเป็นวัตถุประสงค์ จึงเกิดวัดชนิดที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดความหลุดพ้น เรียกว่า โมกขพลาราม แปลว่า สวนป่าอันเป็นกำลังแห่งความหลุดพ้น” (พุทธทาสภิกขุ, 2546, น. 154-155)

หลักการเบื้องต้น ที่ท่านพุทธทาสได้วางไว้เป็นพื้นฐานในการก่อสร้างสวนโมกขพลาราม ก็คือ ต้องการให้สิ่งแวดล้อมและวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ เป็นไปอย่างเรียบง่ายใกล้ชิดกับธรรมชาติ ให้คล้ายคลึงกับความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ในครั้งพุทธกาลมากที่สุด กล่าวคือ มีวิธีการศึกษาค้นคว้าและทดลองประพฤติปฏิบัติ เช่นเดียวกับการศึกษาค้นคว้าทดลองทางวิทยาศาสตร์ หากเป็นวิทยาศาสตร์ที่เล่นกับปัญหาทางจิตใจของมนุษย์อย่างถึงรากที่สุด ฉะนั้น งานหลักของท่านพุทธทาสในช่วงแรกสุดของการมีสวนโมกขพลาราม คือ การศึกษาค้นคว้าและนำมาทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง พร้อมกับการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนตามที่ศึกษาค้นพบควบคู่ไปด้วย หลังจากสวนโมกขพลารามเกิดขึ้นได้ไม่นาน ก็มีพระภิกษุสามเณรและผู้สนใจในธรรมที่เป็นฆราวาสเดินทางมาเยี่ยมสวนโมกขพลารามมากขึ้น ทำให้สวนโมกข์พุมเรียงแคบลงไป ท่านพุทธทาสจึงเริ่มมีความคิดใหม่ว่า เมื่อสวนโมกข์เก่า (วัดตระพังจิก) ไม่เหมาะแก่การขยายกิจกรรมได้ มีความ

จำเป็นต้องหาสถานที่ใหม่ไว้รับสถานการณ์ จึงได้ขยับขยายหาที่สร้างสวนโมกขพลารามแห่งใหม่ จนได้มาพบพื้นที่ป่าไม้อันน่ารื่นรมย์ มีภูเขาและมีธารน้ำไหลผ่าน ซึ่งก็คือ สวนโมกขพลารามในปัจจุบัน

สวนโมกขพลารามกล่าวได้ว่า เป็นสถานที่ที่จำลองความเป็นอยู่อย่างสมัยพุทธกาล ในพระไตรปิฎกว่าไว้ว่า พระพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์มีความเป็นอยู่อย่างไร สวนโมกขพลารามก็พยายามจัดให้มีบรรยากาศความเป็นอยู่กันอย่างนั้น ซึ่งเป็นบรรยากาศการเป็นอยู่ที่แตกต่างจากชุมชนหรือสังคมสมัยที่กำลังเป็นอยู่ตอนนั้น สวนโมกขพลารามไม่มีโบสถ์วิหารใหญ่โตเหมือนดังเช่นวัดทั่วไป หากแต่มีโบสถ์ธรรมชาติที่ปราศจากสิ่งก่อสร้างอื่นใด สวนโมกขพลารามไม่มีศาลาการเปรียญที่ปูพื้นหินอ่อน หากแต่มีลานหินโค้งให้ญาติธรรมนั่งบนพื้นหินดินทรายแทน อีกทั้งหลายสิ่งหลายอย่างที่สวนโมกขพลาราม ได้พยายามทำอย่างสวนทางกับลักษณะสังคมสมัยทั่วไป โดยการกลับไปสู่รากเหง้าดั้งเดิมของสังคมพุทธ กลับไปสร้างชุมชนสงฆ์อย่างในสมัยพุทธกาล อีกอย่างหนึ่ง สวนโมกขพลารามมีความโดดเด่นด้านการเผยแผ่ โดยใช้สื่อธรรมะจากธรรมชาติ สื่อข้อธรรมะจากการค้นคว้าในพระไตรปิฎกต่าง ๆ มากมาย ทั้งในรูปวารสาร หนังสือ แถบบันทึกเสียงและอื่น ๆ เพื่อเป็นเสียงปลุกกระตุ้นให้ชาวพุทธตื่นจากหลับใหล ตื่นจากความไม่รู้มาสู่ความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริง การเกิดขึ้นของสวนโมกขพลารามหรือสวนป่าอันเป็นกำลังแห่งความหลุดพ้น จึงถือเป็นชุมชนสงฆ์ที่ทวนกระแสรูปแบบหนึ่ง ทั้งด้านการศึกษา การประพฤติปฏิบัติ รวมทั้งวิธีการทำเสนอหลักธรรมคำสอนรูปแบบใหม่ โดยการพยายามหวนกลับไปสู่รากเหง้าเดิมแท้ของชุมชนสงฆ์ในสมัยครั้งพุทธกาล

ทวิวัฒน์ ปุณฺทริกวิน (2540, น. 19) ได้กล่าวถึงคำสอนของพุทธทาสภิกขุว่า ในฐานะพระภิกษุผู้นำฝ่ายปฏิรูป พุทธทาสภิกขุได้ตีความคำสอนในพระไตรปิฎกและวัฒนธรรมชาวพุทธของไทย ด้วยการตีความและเหตุผล รวมทั้งการตีความในเชิงจิตวิทยา อันทำให้เรื่องราวทั้งหมดในพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องทางจิตใจล้วน ๆ ในทวศนะของพุทธทาสภิกขุแล้ว การเลื่อนชั้นตัวเองไปสู่ “นิพพาน” (ความดับสนิทแห่งทุกข์) นั้น ผู้ปฏิบัติพึงแสวงหา “ปัญญา” ด้วยการศึกษาค้นคว้าความรู้จากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์ต่าง ๆ นอกเหนือจากการอ่าน การฟังพระธรรมคำสั่งสอนจากท่านผู้รู้และประพัตติตนอยู่ในศีลธรรมที่ดี พุทธทาสภิกขุกล่าวอยู่เสมอว่า “พระธรรมก็คือธรรมชาติ ธรรมชาติก็คือพระธรรม” ดังนั้น ท่านจึงสอนให้เฝ้าสังเกตความเป็นไปในธรรมชาติพร้อมกับการปฏิบัติอานาปานสติ (สติเฝ้าดูลมหายใจ) ไปด้วย พุทธทาสภิกขุและสวนโมกขพลาราม เป็นสัญลักษณ์และตัวแทนทาง “ปัญญา” ของพุทธศาสนาฝ่ายปฏิรูปของชนชั้นกลาง กลุ่มที่เป็นนักวิชาการ นักศึกษา และปัญญาชนในสังคมไทย

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (2547, น. 3) ได้กล่าวว่า การเกิดขึ้นของสวนโมกขพลาราม นั้นคือการอภิวัฒน์ในทางศาสนจักรครั้งสำคัญยิ่งของสยาม ท่านพุทธทาสได้ทุ่มเทตลอดทั้งชีวิตของท่าน เผยแผ่หลักธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สมกับที่ท่านได้ปวารณาตัวท่านเป็นทาสของพระพุทธานุญาตว่า “ข้าพเจ้ามอบชีวิตและร่างกายนี้ ถวายแด่พระพุทธานุญาต ข้าพเจ้าเป็นทาสพระพุทธานุญาต พระพุทธานุญาตเป็นนายของข้าพเจ้า เพราะเหตุดังว่ามานี้ ข้าพเจ้าจึงชื่อว่าพุทธทาส” และท่านได้ตั้งปณิธานในชีวิตไว้ 3 ข้อ คือ 1) ให้พุทธศาสนิกชนหรือศาสนิกแห่งศาสนาใดก็ตาม เข้าถึงความหมายอันลึกซึ้งที่สุดแห่งศาสนาของตน 2) การทำความเข้าใจระหว่างศาสนา และ 3) ดึงเพื่อนมนุษย์ให้ออกมาเสียจากวัตถุนิยม

การเกิดขึ้นของสวนโมกขพลาราม เป็นทั้งความพยายามที่จะหวนกลับไปสู่รูปแบบชุมชนที่มีลักษณะการดำรงอยู่คล้ายกับชุมชนสังฆะในครั้งพุทธกาล ที่เป็นรากเหง้าเดิมแท้ของชุมชนสงฆ์ และเป็นทั้งการปฏิรูปชุมชนในรูปแบบใหม่ที่เหมาะสม สอดคล้องกับสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้น รูปแบบของชุมชนสังฆะ น่าจะเป็นแนวทางหนึ่งสำหรับการท้าทายของการพัฒนาชุมชนในสังคมโลกสมัยใหม่ และเป็นแนวทางในการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมไทยของพระสงฆ์ไทยที่กำลังถูกท้าทายโดยกระแสโลกาภิวัตน์ ด้วยเหตุผลนี้ ผู้ศึกษาจึงสนใจศึกษาถึงความมีอยู่ของชุมชนสังฆะในสวนโมกขพลาราม โดยศึกษาถึงคุณลักษณะองค์ประกอบและรูปแบบของชุมชนสังฆะในพุทธศาสนา และศึกษาถึงคุณลักษณะ องค์ประกอบและรูปแบบความมีอยู่ของชุมชนสังฆะ พร้อมทั้งบทบาทหน้าที่ของชุมชนสังฆะในสวนโมกขพลารามต่อการพัฒนาสังคม

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาแนวคิด คุณลักษณะ องค์ประกอบและรูปแบบของความมีอยู่ของชุมชนสังฆะในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาคุณลักษณะ องค์ประกอบและรูปแบบของความมีอยู่ของชุมชนสังฆะในสวนโมกขพลาราม
3. เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ของชุมชนสังฆะในสวนโมกขพลารามที่มีความสัมพันธ์ต่อการพัฒนาสังคม

ขอบเขตในการศึกษา

ขอบเขตด้านพื้นที่และประชากร

ขอบเขตด้านพื้นที่การศึกษา คือ สวนโมกขพลาราม ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ส่วนขอบเขตด้านประชากร ได้แก่ พระภิกษุสงฆ์ภายในสวนโมกขพลาราม

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ด้านเนื้อหาศึกษาถึงแนวคิด คุณลักษณะ องค์ประกอบและรูปแบบความมีอยู่ของชุมชนสังฆะในพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา รวมทั้งหนังสือต่าง ๆ คุณลักษณะ องค์ประกอบและรูปแบบของความมีอยู่ของชุมชนสังฆะในสวนโมกขพลาราม พร้อมทั้งวิเคราะห์ถึงบทบาทหน้าที่ของชุมชนสังฆะในสวนโมกขพลารามที่มีความสัมพันธ์ต่อการพัฒนาสังคม

นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา

ความมีอยู่ หมายถึง ลักษณะความมีอยู่ของรูปแบบการดำเนินชีวิตและวิถีวัตรปฏิบัติของสงฆ์ ตามหลักพระธรรมวินัยที่คล้ายคลึงกับการดำรงชีวิตของหมู่สงฆ์ตามแบบครั้งพุทธกาล

ความเป็นชุมชน หมายถึง กลุ่มคนจำนวนหนึ่งที่รวมตัวกันขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออยู่อาศัยร่วมกัน มีการทำกิจกรรมร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน ทุกคนมีความเอื้ออาทรต่อกัน ในการดำเนินกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมแก่ตนเองและชุมชน

ชุมชนสังฆะ หมายถึง ชุมชนของพระสงฆ์ผู้ศึกษาและประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา โดยสมาชิกมีลักษณะของความเป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน คือ คอยช่วยเหลือเกื้อหนุนกันและกันในการฝึกฝนพัฒนาเพื่อให้เข้าถึงชีวิตที่ดีงาม เมื่อแต่ละบุคคลได้รับประโยชน์จากชุมชนสังฆะ ก็จะเป็นส่วนประกอบที่ดีเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลต่อชุมชนสังฆะหรือสังคมต่อไป

ลักษณะชุมชนสังฆะ หมายถึง คุณลักษณะของชุมชนสังฆะอันประกอบด้วยลักษณะสำคัญ คือ การมีความเสมอภาคกันโดยศีลและทิวฐิภายใต้พระธรรมวินัย มีลักษณะการดำรงชีวิตอย่างสันโดษ และมีหลักการ วิธีการและอุดมการณ์ของชุมชนสังฆะ

องค์ประกอบชุมชนสังฆะ หมายถึง ศาสนบุคคล พระธรรมวินัย สังฆกรรมอันเป็นระเบียบปฏิบัติในชุมชนสังฆะ และบทบาทและหน้าที่ของสมาชิกในชุมชนสังฆะ

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ได้ทราบถึงแนวคิด คุณลักษณะ องค์ประกอบและรูปแบบความมีอยู่ของชุมชนสังฆะในพระพุทธศาสนา
2. ได้ทราบถึงคุณลักษณะ องค์ประกอบและรูปแบบของความมีอยู่ของชุมชนสังฆะในสวนโมกขพลาราม
3. ได้ทราบถึงบทบาทหน้าที่ของชุมชนสังฆะในสวนโมกขพลารามต่อที่มีความสัมพันธ์ต่อการพัฒนาสังคม
4. เพื่อได้เป็นแนวทางในการพัฒนาสังคม และเป็นแบบอย่างในการพัฒนาคณะสงฆ์